

letéből való levezetése. Ez utóbbit inkább csak utólag, mintegy kuriózumképen kellene megemlíteni. Más esetekben azután, amikor egyszerű fogás már nem áll rendelkezésünkre, nagy hasznát látjuk annak, hogy a határérték elvét, egyszerűbb esetben, teljes világosságba helyeztük. Így például Borelt követve, hasonló idomok területének vagy hasonló testek térfogatának összehasonlítása, továbbá hasáb, gúla, henger, kúp és gömb térfogatának kiszámítása mind egyazon elv alkalmazásával történhetik.

Borel könyve sem ment fogyatkozásokról. Talán túlsoksor hivatkozik a szemléletre — ámbár ez a geometria elején nem nagy baj: de ami rosszabb, néha vázol bizonyítást, amit nem könnyű kiegészíteni. Sokan nem fognak vele egyetérteni abban, hogy amint a síkgeometria egyszerű tételeit előadta, mindjárt áttér a térgeometriára, kikerülve az idomok metrikus tulajdonságait és hogy csak azután tárgyalja a geometriának azt a részét, ahol a szám is szerepet játszik. Ebben az az elv vezet, hogy előbb az idomok alakját kell megismerni, azután kerülhet a mérésre sor. De ismételjük, nem ebben rejlik könyvének érdeme, hanem abban, hogy megkísérelte a tanítás számára olyan rendszerbe foglalni a geometria tételeit, amely harmonikusabb az eddigénél és jobban illeszkedik elménk szokásaihoz is.

Dr. Szűcs ADOLF.

NÉMET OLVASMÁNYOK A KÖZÉPISKOLÁBAN.

Menj, s mondj uradnak, hogy magyar vitéznél
Több a becsület mint királyi fény.
Elázhat engem ő s hú népemet,
Él a becsület, nincs azon hatalma,
Hogy felrabolja, mint a tartományt:
Addig nem ér egy győző karja sem.

Körner-Szemere, Zrinyi, III. felv.

«Felejtém Körnert és művében a német világi sentimentalismus üres csevegéseit s csak azt érezvén, hogy magyar vagyok, hogy az új Leonidás dicsősége reám is, mint hazafira visszafénylik, épen oly műttélői fejkargatás és szemöldök-hunyorgatás nélkül csappangatám öszve tenyereimet: mint a galeriának boldog birtokosai.» (Kölcsey F., Körner Zrinyijéről.)

Ahogy majdnem egy évszázad előtt Kölcseyt meghihtette a huszonegyéves Körner, aki hírvirágból font koszorút tett Zrinyi emlékére, úgy hatott reám, midőn körülbelül harminc év után újra elolvastam

e különben értéktelen költői alkotást, amely mégis 1897-ben II. Vilmos császár felköszöntőjének gerincét alkotta.

Hiszen oly kevés a klasszikus német költő, aki rólunk tudomást szerzett. Goethe még a morlak-szlávból fordít, Herder népdalgyűjteményében még madagassi (madagaszkári) szemelvény is van, Schiller drámáinak tárgyait még Európa kis olasz államocskáinak történetéből is meríti; magyar tárgyú dal, eposz, dráma nincsen köztük. Bezzeg van az osztrák Grillparzernél tárgy is, vonatkozás is, de nincsen köszönet bennük. A történelem nagy alakja Bánk bán csak «Ein treuer Diener seines Herrn», tehetetlen, gerinctelen lakáj; a Habsburg-ház uralmát támasztó Kun László királyunk nem büszke bajnoktársa Rudolfnak; csapatai ott távol a harc mezejétől fosztogatják, dúlják, felperzselik a vidéket; tűzfény jelzi, hogy ott a magyar, de «König Ottokar's Glück und Ende», Ottokár legyőzésében a magyar vitézségnek része nincsen.

S tizenhárom évvel előbb a bécsi udvari színház fiatal drámaírója így mer nyilatkozni:

Paprutovics.

Én pedig

Nem foghatom meg

. hogy a király

Oly nagy sereggel Győrnél táboroz;

S minden segédet tőlünk megtagad.

Hát a magyar hű népre gondja nincs?

Körner, Zrinyi, III. felv.

Körner és Grillparzer megérlelték bennem ama gondolatot, hogy régi reformterveimbe avassam kartársaimat. De e reformterveim nem kivihetetlen pædagogiai ábrándok. Hiszen épen a német nyelv és irodalom az a terület, amelyen a Tanterv és az Utasítások tág teret nyitnak «az egyes szaktanárok vagy tanári testületek felfogásának . . . (153. l.). Csak tartalmas és érdekes, stílus és nyelv szempontjából ugyan könnyebb, de azért irodalmilag is becses olvasmány teheti magát a nyelvtanulást vonzóvá és művelővé.» (154. l.).

Tartalmas és érdekes, vonzó és művelő olvasmányokat kell a német középiskolai oktatás gerincévé megtenni; az általános műveltség követelte Lessing, Herder, Goethe és Schiller nagy alkotásain kívül a magyar tanulót legalább is az érdeklő, ami ezen irodalomban magyar; hiszen azért szeretik annyira tanítványaim *Lenaut*, azért szerez a «német mellény szűkké válása» *Heinenak* annyi magyar barátot. Másodszor meg szükséges, hogy a középiskola VII—VIII. osztálya ismerje legalább nagyjában azon német írókat, amelyek befolytak a XVIII—XIX. évszáz magyar irodalmára.

Ezen célt akarom megközelíteni és ugyanezen célnak a megvalósítására szükségesnek tartom, hogy a német tanítás terén eléggé liberális Tanterv és Utasítások egyik-másik pontja módosuljon.

I.

Mindenekelőtt megkívánom, hogy a középiskolában *egységes legyen a német nyelv oktatásának a célja*; mindkét iskola, a gimnázium úgy, mint a reáliskola, tanítsa meg a tanulót *hatévi ciklusban*, hogy németül beszéljen.

Tudom, hogy a reáliskolában nyolc éven át tanítják a német nyelvet; magam is tanítottam az I., III. és IV. osztályokban (a gimnázium III—VIII. oszt.), de azért nem látnám veszélyeztetve a németet, ha a reáliskolában is a III. osztályú, tehát 12—15 éves fiú kezdené csak a tanulását. (Az I. és II. osztályban, a gimnáziumnak megfelelően egy újlatin nyelvvel, a franciával kezdeném az idegen nyelvek tanítását; a francia nyelv alaktana (különösen a névelő, a főnév s melléknév hajlítása, a névmás, a számnév stb.) határozottan könnyebb a németnél.

Az egyes intézetek helyi viszonyai sem nehezítik meg ezen reformnak keresztülvitelét, mert német-ajkú vidéken csakúgy megvan a német iránti készség a harmadik osztályban, mint az elsőben, magyar és idegen (tót-, szerb-, román-)ajkuaknál pedig nagyobb sikert fogunk elérni, ha a középiskola harmadik osztályában kezdjük a német nyelv tanítását, amikor a gimnáziumi tanuló már a latinból ismeri pl. a főnév és a melléknév hajlítását, a számnévi jelző hatását a főnévnek a számára, a *habeo libros* stb. szerkezetet, a reáliskolai tanuló meg a francia nyelvi alapismeretek révén egy ugyancsak *indogermán* nyelvnek, a németnek az alaktanát és sok tekintetben az esettanát is.

Azt akarom, hogy mindkét középiskola tanulója a német nyelvet ne csak értse, hanem meg is tanulja! Ezen nyelvre földrajzi helyzetünk utal, erre rendkívül nagy szükségünk van.

Sok az akadály, de *legelső sorban megnehezíti a német nyelv sikeres tanítását a gyermekekbe belenevelt gyűlölet a német ellen.*

Valahányszor valamely ciklus elején egy új osztálynak szólnom kell a német nyelv tanításának szükséges voltáról, megmondom nekik, hogy bizony nem a *szimpatia* visz rá, hogy az évszázados elnyomásnak közegét, a német nyelvet tanítjuk, hanem a *szükség*. Mert bizony politikai okból idegenkedik a magyar nép az osztrák beszélt német nyelvtől, nemzeti szempontból sem szeretheti, mert joggal-e, nem-e,

de a valóságban féltjük különösen társadalmi érintkezésünk alapján az idegen hatástól tudományunk önállóságát, irodalmunk zamatját. Nem nyugtat meg az a vigasztalás, hogy hiszen a XIX. században egyik egész irodalmi irányunk *németes* volt (Kazinczy F. iskolája); akkor még voltak más erős támaszai a nemzeti szellemnek, amelyek az utóbbi évtizedekben megkorhadtak, mielőtt újabb támasztó gerendákról, oszlopokról és pillérekről kellően gondoskodtak volna.

Sok félszeg és ferde balhiedelmet eloszlatathatnánk, sok rágalom és ráfogás elhallgatna, ha *magyar* emberek német, francia, angol és valamely szláv nyelven (talán oroszul) ismertetnék kulturmunkánkat; a politika terén megadták már ennek a példáját kiválóbb politikusaink, nemzetgazdászaink, jogtudósaink.

Milyen haladás már is, hogy egyes szemléink és folyóirataink kivonatokat vagy legalább is tartalomjegyzéket közölnek idegen nyelven (többnyire franciául, mint pl. a Természettudományi Közlöny, a Földrajzi Közlemények, az Archaeologiai Értesítő, a Huszadik Század, a Gyermekek stb.). Joggal mondhatjuk nagy vívmánynak, hogy Szinnyei a Göschen-kiadványos gyűjteményében megismerteti nyelvünket, hogy már megjelent a magyar Toussaint-Langenscheidt.*

Sokkal többet tud ám a művelt Nyugat és Kelet — és minket bizony, mint tolmács, a német ismertet — a legkisebb szláv államocskáról, pl. a csak harminc év óta európai Boszniáról, mint az ezeréves Magyarországról. Ritkán akad külföldi, mint pl. Herman Usener (+), Bonnban, aki magyarul megtanult volt, vagy az agg Jean Halévy-Parisban, aki még emigránsainktól tanult, vagy Edward J. Dent-Cambridgeben, aki fiatalos hévvel Kaposvárott és Budapesten törte magát a «neki szenvületes magyar nép» megértése után, nem szólva sztereotíp angol barátunkról, Shrubsole-ről.

Tájékozatlanság uralkodik a tudományban és irodalomban mindenütt; sajnosan tapasztaljuk. Gyakran mutatnak rá napilapjaink, de tapasztaljuk mi mind. *Terrét* Victor pl. sok száz lapon szól Homerosról; közli az irodalmat; szerepel benne az Egyetemes Philol. Közlöny, de oly néven is, hogy Egyetemes Philologicky listy. Herman *Hirt* nagy munkát ír az indogermánokról; az idegen népek szomszédjairól is szól, szerepel a magyar is, de bizony felületes, amit mond. *Eduard Westermarck* úgy «Geschichte der menschlichen Ehe»,

* Röstellem, hogy az ú. n. kirakati füzetek címlapján ott szerepel a zenélő cigány. Hát még mindig csak Lenau «Mischkájának ismer a német? Csak igazabb és szebb volna rajta Petőfi arcképe vagy szobra; ez képviseli a mai Németországban a magyart. A siklaribe csibakero címlapján, ott van helye a zenélő cigánynak.

mint «Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe» című nagy műveiben magyar néprajzi adatot alig találunk . . . A London News legújabb száma* képet közöl Erdélyből; a képkeretet az osztrák kétfejú sas díszíti stb.

Nekünk idegen nyelveket, legelőbb a németet, ismernünk kell, hogy: 1. védekezhessünk támadások ellen, 2. eloszlathassuk a jó-hiszemű tévedéseket, 3. ismertessük állami és kulturéletünket és 4. ne szoruljunk drágán fizetett közvetítőkre, irodalmi konzulokra vagy agyondédelgetett idegen zsurnalistákra és írókra, akik hazatérve mégis csak leszólnak minket, amint megtette pl. 1896-ban Conrad Alberti a Berliner Localanzeiger hasábjain.

Tudnunk kell németül!

II.

De hogy szeretessük meg ifjúságunkkal, jövődő intelligenciánkkal a német nyelvet?

A válasz egyszerű. Megszeretjük a nyelvet, ha érdekel az irodalma, ha hat ránk kulturája. Megszeretik már zsenge tanulóink is a «sváb» nyelvet, ha korukhoz alkalmazzuk az olvasmányokat, ha az idegen nyelvi olvasókönyveknek a tartalma legalább oly szinten van, mint magyar olvasókönyveink, de olvasmányaiiban nem száll le a német *elemi* iskolák részére, tehát 5—10 éves gyermekek értelm fokához mért tárgykörre.

Újból iktatom ide az Utasítást: «Csak tartalmas és érdekes, stílus és nyelv szempontjából ugyan könnyebb, de azért irodalmilag is becses olvasmány teheti magát a nyelvtanítást vonzóvá és művelővé.»

A gimnáziumban ma 19, a reálban 25 heti óra áll rendelkezésünkre a német nyelv tanítására; én mindkét fokozatú iskolában heti 21 órát követelek, még pedig III—V. heti 4, VI—VIII. heti 3 órát. A gimnáziumban a hiányzó egy-egy órát IV. és V.-ben a latinból venném el, a reáliskolában III., IV., V. a (már az I. és II. osztályban is tanított) franciából, VI., VII., VIII.-ban esetleg más tárgyból, mert bizony a reáliskola VII. és VIII. osztályában a ma kötelező két óra az anyag befejezésére igen kevés. De ez már messzire eltérítene a tárgyamtól, ha van is kapcsolat az óraszám és az olvasmányok anyaga között.

A III. és IV. osztályokban «be kell fejezni a német alaktan főbb részeit» (155. l.). Az olvasókönyv, amely egyszersmind a grammatikai tanítás alapjául szolgál, három követelménynek tartozik meg-

* 1910. február 17-én írom e sorokat.

felelni. Szükséges: 1. hogy olvasmányai nyelvi tekintetben könnyű, körmondatoktól ment, egyszerű-stílusban legyenek írva; 2. hogy kifogástalan németiséggel legyen szerkesztve, minden dialektusbeli sajátosságok vagy ritkább szerkezetek lehető kerülésével, 3. hogy tárgyi tekintetben is értékes anyagot nyújtson» (157. l.).

Az olvasmányok között szerepelnek Grimm, Bechstein és Lessing meséi.

Én Grimm és Bechstein meséit (a reáliskola első és második osztályában még elfogadom) a gimnázium harmadik és negyedik osztályában, 13—15 éves gyermekekkel nem olvastatnám, mert nem érdeklik őket, mert nem vonzóik. Helyettük tessék könnyebb olvasmányokat fölvenni Németország történetéből, földrajzából, művelődési történelméből. Miért szállítsuk le a tanuló értelmiségét idegen nyelv tanulásakor, amidőn az Utasítások szerint a magyar olvasmánynál a harmadik osztályban «a tanulók gondolatvilágához illő novellákat és emellett időnként egyszerűbb lírai és kisebb elbeszélő költeményeket is olvastathatunk» (32. l.), a negyedik osztályban meg épen kezdetét veszi «a szorosabb értelemben vett irodalmi tanítás» (34. l.).

Lenézi a tanuló azt az olvasókönyvet, amely neki Rotkäppchenről szól.

Lessing meséiből olvastatnék, mert azokból a felnőtt is okul, de ezeknek a nyelve nem felel meg az Utasítások követelményeinek; a legtöbb igen nehéz. Egy sok intézetben használt, különben igen jó Olvasókönyvben ott van pl.:

Der Wolf und der Schäfer.

Ein Schäfer hatte durch eine grausame Seuche seine ganze Herde verloren. Das erfuhr der Wolf und kam, sein *Beileid* (Lessing-nél: seine Kondolenz) *abzustatten*.

Schäfer, sprach er, ist es wahr, dass dich ein so grausames Unglück betroffen? *Du bist um deine ganze Herde gekommen?* Die liebe, fromme, fette Herde! *Du dauerst mich*, und ich möchte blutige Tränen weinen.

Habe Dank, Meister Isegrim, versetzte der Schäfer. Ich sehe, du hast ein sehr mitleidiges Herz.

Das hat er auch wirklich, sagte des Schäfers Hylax hinzu, so oft er unter dem Unglücke seines Nächsten selbst leidet.

Épen olyan nehéz: Der Wolf auf dem Totenbette, Zeus und das Schaf (pl. dem Fehler abhelfen, Füße mit Krallen rüsten, nichts mit den reissenden Tieren gemein haben, Hörner auf deine Stirne pflanzen stb.).

Én megkíséreltem a gimnázium IV. osztályában *Baumbach* Rudolf didaktikai verseit (pl. Alexander-Sagen) elolvasatni; nem választottam külön a németül beszélőket (v. ö. Utasítások 153. l.), hanem a jeles és jó osztályzatúak magánszorgalmára bízom egyik-másik költemény olvasását; örömmel vállalkoznak még olyanok is, akik a kötelező olvasmányt kelletlenül és azért kellő eredmény nélkül végzik. Prózaí szemelvények valószínűleg ép úgy lekötnek érdeklődésüket és figyelmüket.

Az V-dik osztály anyagát nem bolygatnám meg; csak kiegészíteném pl. szemelvényekkel Scheffel Ekkehárd-jából, Freytag, Bilder aus der deutschen Vergangenheit, Schiller, Geschichte des dreissig-jährigen Krieges című művéből, különösen az I. r. első könyvéből, amelyben sokat foglalkozik *Bethlen Gáborral* és különösen a második könyvből, ahol alkalmunk van Bethlen Gábort Schiller ellen megvédenünk:

«Diese wenige Übereinstimmung unter den protestantischen Fürsten erkaltete *Gabors* (sic) Eifer und er eilte, wie gewöhnlich, sich der überlegenen Macht des Kaisers durch einen geschwinden Frieden zu entledigen.» (Schillers Werke, Berlin, Warnhauers Verlag, IX. Bd. 96 l.).

Az olvasókönyvben *Goethe*, Dichtung és Wahrheit-jából és Wilhelm Meisters Lehrjahre-ből is legyen.

A VI. osztály német olvasmánya készítse elő a VII—VIII. osztály *magyar* irodalmi oktatását!

Itt nem elég érdekes Aurbacher, Hebel, Auerbach mint próza, a reáliskolában nem Wackernagel és Freytag; áthidalat mutatóvannak nem elég Voss Homér-je.

Kármán Józsefre hatással volt Goethe Werther-je; az etikai szempont kizárja az eredeti olvasását, de vannak részletek, amiket minden veszedelem nélkül elolvashat, aki a magyarban Arany balladáit (Zách Klára, Az egri lány, Bor-vitéz, Ágnes Asszony stb.), Shakespeare egy drámáját (Coriolanus, Julius Cæsar vagy *Macbeth*) olvassa.

Csokonaira hatással volt a német *Bürger* (l. Utasít. 159. l.) és az angol Pope; ebből szemelvények nem ütköznek a tantervbe, amely szerint «kívánatos, hogy az oktatás lehetőleg fölhasználja a német fordítási irodalomnak gazdagságát Utasít. 155. l.».

Kisfaludy Sándorra előkészítene a nálunk ma teljesen ismeretlen Veit *Weber* egyik-másik mondája.

A VII. és VIII. osztályban a Tanterv kimerítő és arra is ad alkalmat, hogy Grillparzerrel foglalkozzunk.

Ha van valami megjegyzésem, az csakis kitűzött céloom érdekébe történik, mert ezen osztályokban Lessing, Herder, Goethe és Schiller-

rel foglalkoznunk kell, különösen *Goethe*vel, akit csak most, a XX. században kezdünk helyesebben megérteni és akinek a kultusza legelőkelőbb gondolkodóink szerint is *magyar* érdek.

Kazinczy Goethe, Kazinczy követői Schiller hatása alatt állanak. Wielandról sem szabad megfeledkeznünk; egy pár szemelvény elég, hogy stílusával megismerkedjen tanítványunk. Bürger, Goethe, Schiller nagy hatással voltak *Kölcsey* Ferencre, *Kisfaludy* Károlyra, Shakespeare mellett Schiller és *Kotzebue*.

Ez utóbbi név arra késztet, hogy egyik-másik darabját fölvegyem a VII—VIII. osztály német olvasmányai (esetleg *magánolvasmányai*) közé. Én nem értem, miért nem olvastatjuk egyik-másik, nem kényes darabját. A németek hazaárulónak tartották; azért ellenzenves elóttük, de minékünk miért fájjon az ő fejük?

«Kétségtelenül nagy tehetség volt. Gazdag leleményein és nagy műveltségén alapuló imponáló termékenysége mellett (216 színművet írt), jól tudott jellemezni, a cselekményt ügyesen megszerkeszteni.....» (Heinrich Gusztáv, *Egyetemes irodalomtörténet*, III., 578. 1.)

A költői szemelvények közé fölvenném Karl *Beck* magyar érzelmű verseinek néhányát, különösen szemelvényeket Janko, der ungarische Rosshirt című eposzából, «mely hatással volt Eötvös József legjobb regényére (A falu jegyzője)» — így ír róla Henrich Gusztáv.

Dr. KOHLBACH BERTALAN.